

Effect of Loss Distribution on Deterrence Function of Tort Law

Negin Gholami^{1}, Mohammad Molodi²*

1. Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran.

*Corresponding Author: Email: n.gholami@uok.ac.ir

2. Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Literature and Humanities, Bu-Ali Sina University, Hamadan, Iran.

Email: m.molodi@basu.ac.ir

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2023.353996.2136

Received:
14 December 2022

Accepted:
18 March 2023

Published:
5 September 2024

A B S T R A C T

In the tort liability, damages are distributed by modern institutions such as insurances, strict liability of companies or traditional and jurisprudential institutions such as kinsmanship. Although these loss distributive institutions have advantages such as assuring compensation of the injured or reducing the injurer's burden of compensation, some analyzers believe that the facilities such institutions provide to the two parties can deteriorate the deterrence role of the civil liability and promote imprudence. Therefore although these institutions are in line with the tort liability system in terms of compensating the damage, they have a reverse effect in terms of deterrence and promote imprudence. In contrast, there are reasons that reject critique of the mechanism of these institutions. The reasons include the existence of other deterrent factors

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

along with tort liability such as the sense of misrepresentation of individuals, the ineffectiveness attributable to the tort liability system in the realization of deterrence and the prediction of mechanisms in loss distributive institutions to prevent imprudence. Hence, the distributive institutions generally, unlike the initial perception, if don't have a positive effect on deterrence, they don't have at least negative effect on it and did not expedite the spread of it.

Keywords: Loss Distribution, Tort Liability, Deterrence, Insurance, Strict Liability.

Excerpted from the Ph.D. thesis entitled "Comparative Study of the Distribution of Damages in Civil Liability in Iranian and Common Law Legal Systems (With Emphasis on the Legal Systems of the United States and England)", Faculty of Literature and Humanities, Bu-Ali Sina University, Hamadan, Iran.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author contributions:

Negin Gholami: Conceptualization, Methodology, Software, Validation, Formal analysis, Investigation, Resources, Data Curation, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Visualization, Project administration.

Mohammad Molodi: Validation, Data Curation, Supervision, Project administration.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Gholami, Negin & Mohammad Molodi. "Effect of Loss Distribution on Deterrence Function of Tort Law". *Journal of Legal Research* 23, no. 58 (September 5, 2024): 565-598.

Extended Abstract

The change and transformation in various aspects of human life during the last century has caused changes in legal theories and concepts. In the field of civil liability, the concept of loss, the relationship between the two sides of the loss, as well as the side that should be protected by the law are fields that have seen changes. Including that the victims are not the only side that deserve to be supported in the civil liability system. Rather in useful and unavoidable but risky activities the person who makes loss also deserves to be supported based on the considerations of distributive justice. This is done through the loss distribution in the society.

Loss distribution in tort law achieved through modern identities such as insurances, incorporation liability, Innocent Accused Compensation Fund or traditional identities such as Aquilian liability, general average. Although these distributor identities have advantages like compensation or reducing the weight of back-breaking burden of compensation for the damager but according to the opinion of some analysts it can be the cause of attenuating deterrence of tort law and increasing carelessness. So although loss distribution helps to tort law in context of compensation function but in relation to deterrence function of tort law it can increase carelessness and so disturb this function of tort law. However this critique is rejectable. This article presents three reasons that prove unlike primitive imagination, not only these loss distributor identities have not negative effects on deterrence function of tort law but also they can push people to more caution through mechanisms predicted in them. These three reasons are as follows:

1-Civil liability is not the only factor that prevents people from risky actions. Self-care motivation, natural instinct of escape from danger, motivation of credibility maintaining and fear of being incredible are factors that prevent people from careless behavior regardless of civil liability.

2- Civil liability has some structural weaknesses such as lack of information of many people about civil liability, its unpredictability in different branches of the courts, considering the ability to prove the elements of civil liability, inadequacy of compensation orders, the existence of poor people who are not able to pay damages in any case and ... that affect deterrence function and make deterrence through civil liability not fully realized.

3-The last reason for rejecting criticism on loss distribution is the existence of mechanisms that are foreseen in each of the loss distribution institutions to prevent abuse and spread of recklessness. Some mechanisms are as follows:

- Banning the inclusion of insurance coverage in cases of intentional loss. Also, one of the effective strategies of insurances to achieve deterrence relies on the classification of risks to apply insurance coverage. Determining the price

of insurance can be based on the experiences, history and characteristics of the insured in relation to the risk of the subject of insurance. For example, for a 23-year-old young man, his car insurance rate can reflect his age group as well as his personal driving history

- Not including Aqile liability in cases of fault in causing loss. This stipulation, which excludes intentional damage and damage caused by fault from the scope of Aqila's liability, is one of the important restrictions that prevents the spread of recklessness of individuals in the hope of transferring responsibility to Aqila. Because by attributing the fault to the causer of the loss, even if the fault was not serious, the liability for compensation is placed on him. Therefore, the protective responsibility of Aqile is reserved for those cases where a person without committing any fault causes physical and mental harm to another person, and therefore, he is actually considered an innocent person and worthy of protection.

- Assigning strict liability to some useful but risky activities. Strict liability has not changed the motivations related to maintaining the level of accuracy and caution. Rather, this type of liability creates this motivation for the person performing that activity to perform the activity at an efficient and optimal level. In other words, Strict liability causes the performer of a specific activity to try to reach the desired and optimal level of his activity. The optimal level of activity is the level where the final costs of an activity (including the costs related to civil liability) for the performer are less than the final benefit of doing that work.

- Limiting coverage of general average and its belonging to the victim. The following conditions must be met to realize general average. Otherwise, loss distribution will not be discussed. These conditions include: carrying out the act in order to protect the general interests of the ship and its cargo, the existence of a real common risk, the extraordinary nature of the act, the optionality of the act, the normality of the act, accepting and bearing losses as a direct result of that act. Therefore, it must be a threat to the whole ship or its cargo, and not just the interests of a part of the cargo. Also, this risk must be a real risk and not based on the captain's mistake. However, it does not have to be actual. If the danger is potential but imminent, and to avoid it, they have to act as general average, the compensation of the victims is subject to the issue of general average.

Therefore, in general, the problem of the negative impact of loss distribution on the deterrence function of civil liability can be considered irrelevant. In the most pessimistic case, it can be said that if these institutions did not have a positive effect on the promotion of deterrence, at least they did not cause a negative effect.

تأثیر توزیع خسارت بر کارکرد بازدارندگی مسئولیت مدنی

نگین غلامی^۱، محمد مولودی^۲

۱. استادیار، گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران.
*نویسنده مسئول: n.gholami@uok.ac.ir
۲. استادیار، گروه حقوق، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.
m.molodi@basu.ac.ir

چکیده:

توزیع خسارت در مسئولیت مدنی از طریق مصادیق جدیدی نظیر بیمه‌ها، مسئولیت محض شرکت‌ها و ... و یا نهادهای سنتی مانند عاقله و خسارت مشترک دریایی صورت می‌گیرد. علی‌رغم اینکه این نهادهای توزیع‌گر خسارت مزایایی چون تضمین جبران ضرر زیان‌زنده را در پی دارند، بنا به نظر برخی کمرشکن جبران خسارت برای زیان‌زنده را در پی دارند، بنا به نظر برخی از تحلیل‌گران با تسهیلاتی که برای دو طرف زیان ایجاد می‌کنند می‌توانند موجب تضعیف نقش بازدارندگی مسئولیت مدنی و گسترش بی‌مبالاتی گردند. از این رو هرچند در زمینه جبران خسارت مقوم نظام مسئولیت مدنی هستند اما در زمینه بازدارندگی در جهتی مغایر عمل کرده و باعث گسترش بی‌مبالاتی می‌شوند. نقدی که البته قابل رد است و با دلایل سه‌گانه ارائه شده در این پژوهش ثابت می‌گردد بر خلاف تصور اولیه، این نهادها نه تنها تأثیر منفی بر بازدارندگی مسئولیت مدنی نداشته‌اند بلکه با سازکارهایی که در آنها پیش‌بینی شده افراد را وادار به رعایت احتیاط می‌کند.

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد [نشریه مراجعه کنید](#).

پژوهش‌کده حقوق

نوع مقاله:
پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2023.353996.2136

تاریخ دریافت:
۲۳ آذر ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش:
۲۷ اسفند ۱۴۰۱

تاریخ انتشار:
۱۵ شهریور ۱۴۰۳

کلیدواژه‌ها:

توزیع خسارت، مسئولیت مدنی، بازدارندگی، بیمه، مسئولیت محض.

برگرفته از رساله دکتری با عنوان «بررسی تطبیقی توزیع خسارت در مسئولیت مدنی در نظام‌های حقوقی ایران و کامن‌لا (با تأکید بر نظام حقوقی کشورهای آمریکا و انگلیس)»، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

نگین غلامی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، استفاده از نرم‌افزار، اعتبارسنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، تصویرسازی، مدیریت پروژه. محمد مولودی: اعتبارسنجی، نظارت بر داده‌ها، نظارت، مدیریت پروژه.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

غلامی، نگین و محمد مولودی. «تأثیر توزیع خسارت بر کارکرد بازدارندگی مسئولیت مدنی». مجله پژوهش‌های حقوقی ۲۳، ش. ۵۸ (۱۵ شهریور ۱۴۰۳): ۵۶۵-۵۹۸.

مقدمه

ماشینی و صنعتی شدن جوامع باعث ایجاد تغییراتی در ماهیت ضرر شده و آن را از یک مسئله ساده بین دو شخص خارج ساخته است. عرصه‌هایی نظیر تولید محصولات مختلف، ارائه خدماتی نظیر خدمات پزشکی و دارویی، استفاده از وسایل نقلیه موتوری مانند اتومبیل، قطار و هواپیما و نیز استفاده از هزاران نوع محصولات و خدمات دیگری که جزء لاینفکی از زندگی انسان امروزی است، در کنار گسترش روزافزون کسب‌وکارهای اینترنتی و مجازی ماهیت روابط اشخاص با یکدیگر را پیچیده‌تر از قبل نموده است. در بسیاری از این موارد در صورت ارتکاب تقصیر از جانب یک طرف، آثار زیان‌بار آن چه‌بسا دامن‌گیر عده زیادی شود که به‌صورت مستقیم با عامل زیان ارتباطی نداشته‌اند. یا حتی در بعضی از زمینه‌ها خطایی کوچک می‌تواند منجر به خسارات سنگین و کمرشکنی گردد که عامل زیان هیچ‌گاه به‌تنهایی قادر به جبران آن نخواهد بود. در چنین ضررهایی از یک سو چه‌بسا عامل زیان در ایراد آنها تقصیر چشمگیری مرتکب نشده باشد و تحمیل جبران خسارت سنگین بر عهده وی می‌تواند منجر به ساقط شدن او از زندگی گردد و از سوی دیگر نسبت به زیان‌دیده این ضررها بسیار جدی و بعضاً همراه با آثار و عوارض طولانی‌مدت و یا همیشگی است و باعث تحمیل هزینه‌های جانبی زیادی بر او می‌گردد. در این نمونه‌های گفته‌شده عدالت مقتضی حمایت از کدام گروه است؟ آیا راهکاری میانه جهت تأمین منافع هر دو گروه وجود دارد؟ تلاش برای یافتن پاسخ به این پرسش، تحلیل‌گران را به سمت ارائه تحلیل‌ها و راهکارهایی سوق داد که در آنها توزیع خسارت به‌عنوان سازگار تأمین منافع هر دو گروه معرفی می‌گردد؛ یعنی استفاده از روش‌هایی که در آنها بار جبران یک‌باره ضرر از دوش واردکننده زیان برداشته شده و با سرشکن شدن آن در طی زمان یا بین افراد باعث شود که فشار مضاعفی بر آنان وارد نشود و در عین حال جبران ضرر زیان‌دیده تضمین گردد. از این رو در کنار تضمین جبران ضرر زیان‌دیده، حمایت از واردکننده زیان در برابر تحمیل فشار مضاعف جبران خسارت را نیز می‌توان به‌عنوان اثر دیگر توزیع خسارت معرفی نمود. تبیین اثر اخیر باعث ایجاد تردیدها و انتقادهایی نسبت به تأثیر سوء توزیع خسارت بر کارکرد بازدارندگی مسئولیت مدنی گردید. عده‌ای توزیع خسارت را به دلایلی که در ادامه خواهد آمد در تضاد با کارکرد بازدارندگی مسئولیت مدنی می‌دانند. در مقابل برخی دیگر با ارائه استدلال‌هایی این نقد را وارد ندانسته و معتقدند توزیع خسارت تأثیر منفی بر بازدارندگی نداشته است. بیان دلایل این نقد و پاسخ‌هایی که در رد آنها آمده و در نهایت ارزیابی و نتیجه‌گیری نگارنده، مباحث این پژوهش را تشکیل می‌دهد. لازم به توضیح است که پیشینه مباحث مربوط به این موضوع بیشتر در مقالات و کتب خارجی

است و در آثار داخلی سابقه تحقیق مستقل در این زمینه محدود است. در پژوهش پیش رو ابتدا توضیحاتی در خصوص مفهوم توزیع خسارت و معرفی بعضی از مصادیق فقهی و حقوقی آن ارائه شده است. سپس به تأثیری که این نهاد بر آثار دوگانه مسئولیت مدنی - جبران خسارت و بازدارندگی - دارد و در نهایت به بررسی دقیق تر اثر مثبت یا منفی توزیع خسارت بر کارکرد دوم مسئولیت مدنی یعنی بازدارندگی پرداخته می شود.

۱ - مفهوم و مصادیق توزیع خسارت در مسئولیت مدنی

از نیمه دوم قرن نوزدهم فعالیت های گروهی افراد در قالب های مختلف به گونه ای فزاینده افزایش یافت و این روند تا به حال همچنان ادامه دارد. ماهیت این فعالیت ها به گونه ای است که می توان گفت در عین مفید و اجتناب ناپذیر بودن برای جامعه، شخص یا گروهی که مبادرت به انجام چنین فعالیتی می کند را در موقعیتی قرار می دهند که محیط بالقوه خطرناکی را برای اعضای جامعه ایجاد کنند. برخی از این فعالیت ها از طریق شرکت ها، مؤسسات و سندیکاهایی با شخصیت حقوقی مستقل انجام می شوند مانند فعالیت شرکت های تولیدی یا ارائه دهنده خدماتی نظیر حمل و نقل و بعضی دیگر از فعالیت ها از طریق مشاغل تخصصی نظیر پزشکی و مهندسی و ... صورت می پذیرد. بعضی دیگر مانند رانندگی اشخاص با وسایل نقلیه موتوری فعالیت های فردی هستند که دو خصیصه اجتناب ناپذیری و خطرناک بودن را در خود دارند و از این رو در کنار مصادیق پیش گفته قرار می گیرند.

گسترش این گونه فعالیت ها از دو جهت باعث افول مسئولیت مدنی فردی شده است، نخست اینکه در صورت روی دادن حادثه تعیین فرد مسئول در بین آنان مشکل شده و انتساب مسئولیت به فرد خاص در موارد زیادی ممکن نیست. دوم اینکه نفع همگانی جامعه از آثار چنین فعالیت هایی سبب ارائه راهکارهایی جهت مشارکت همگانی در نتایج زیان بار حاصل از این فعالیت ها شده و این روند تأکید بر نقش بازدارنده مسئولیت مدنی را به نفع تأکید بر نقش آن در جبران خسارت کمتر نموده است. به این ترتیب هم زمان که هدف جبران خسارت اهمیت بیشتری پیدا کرده، ساختار فردگرایانه مسئولیت مدنی برای رسیدن به این هدف، نامناسب به نظر می رسد. لذا تغییرات عمیق در حقوق موضوعه گریزناپذیر بود. گسترش بیمه مسئولیت مدنی و اجباری ساختن آن توسط قانون گذار در زمینه بعضی فعالیت های خطرناک مانند حوادث رانندگی، حوادث اتمی، فعالیت های حرفه ای و غیره با تضمین حق جبران خسارت زیان دیده و در عین حال جلوگیری از ورشکستگی و بیچارگی واردکننده زیان، امکان تقسیم آثار زیان بار خطرات را فراهم ساخته است.

ممکن است در ابتدا این تصور به وجود آید که بحث توزیع خسارت شامل مواردی است که بار جبران ضرر وارده بین مسببین ایراد آن زیان سرشکن می‌شود؛ اما این مورد در واقع مصداق توزیع یا تقسیم مسئولیت و متفاوت از بحث توزیع خسارت است. توضیح آنکه بر خلاف توزیع یا تقسیم مسئولیت که در آن چند عامل باعث و سبب ایراد ضرر به دیگری هستند و در نتیجه مسئولیت جبران ضرر بین آنها باید بر مبنای معیارهای گوناگونی نظیر تقصیر، میزان تأثیر، نحوه مداخله و ... تقسیم شود در عمل به مواردی برمی‌خوریم که جبران ضرر به صورت مستقیم یا غیرمستقیم بر عهده اشخاصی قرار می‌گیرد که در ایراد ضرر به زیان دیده کوچک‌ترین دخالت و تأثیری نداشته‌اند. مسئولیت عاقله و بیمه مواردی هستند که جبران ضرر زیان دیده توسط اشخاصی صورت می‌گیرد که باعث و مسبب ضرر نبوده‌اند؛ اما در جبران آن به صورت مستقیم یا غیرمستقیم سهمیم‌اند. توزیع خسارت در معنای دقیق آن شامل مورد اخیر شده و متمایز از مصادیق توزیع مسئولیت است که پیش‌تر توضیح آن ارائه شد. با توجه به توضیحات بیان‌شده می‌توان توزیع خسارت را چنین تعریف کرد:

«تقسیم و سرشکن نمودن خسارت بر مبنای ملاحظات عدالت توزیعی بین اشخاص متعددی که سببیتی در ایراد فعل زیان‌بار نداشته‌اند.»

مصادیقی که در آنها توزیع خسارت در این معنای اخیر قابل تحقق است عبارت‌اند از: مسئولیت محض شرکت‌ها و مؤسسات، بیمه‌ها، منابع عمومی جبران خسارت نظیر صندوق تأمین خسارت‌های بدنی و بیت‌المال در حقوق ایران و یا صندوق‌هایی مشابه در حقوق کشورهایمانند انگلیس^۱، مسئولیت عاقله در حقوق ایران و خسارت مشترک دریایی^۲.

۱. در نظام حقوقی انگلستان اداره بیمه‌گران خودرو (Motor Insurers Bureau (MIB)) نهادی مشابه و قابل تطبیق با صندوق تأمین خسارت بدنی در نظام حقوقی ایران است. این نهاد که از سال ۱۹۴۶ تأسیس شده با هدف حمایت از زیان‌دیدگان حوادث رانندگی در مواردی که پوشش بیمه‌ای برای جبران خسارت این زیان‌دیدگان وجود ندارد فعالیت خود را آغاز نموده و تاکنون نیز ادامه داده است. البته تفاوت‌هایی هم بین این دو نهاد وجود دارد.

See: Timothy Edmonds, "Briefing Paper of Uninsured drivers and the Motor Insurers Bureau", 2015. Available at: www.parliament.uk/commons-library/intranet.parliament.uk/commons-library/papers.

۲. General Average: از همان ابتدای دریانوردی مرسوم بوده در مواجهه با خطراتی که در سفر دریایی، کشتی و محمولات آن را تهدید می‌کرد و منجر به انجام اقداماتی نظیر به دریا افکندن کالاها و یا صرف هزینه‌هایی توسط ناخدا جهت حفظ کشتی و یا باقی‌مال‌التجاره‌ها می‌گردید، تمامی افراد ذی‌نفع پس از دفع خطر، در عوض فداکاری زیان‌دیدگان، در جبران زیان آنها که کالای خود را از دست داده بودند یا ناخدایی که هزینه‌هایی متحمل شده بود مشارکت داشته باشند. نک: محمدباقر تاج‌بخش، «جنرال اوریج (خسارت مشترک)». نامه اطاق بازرگانی، ۱۵۵ (۱۳۴۶)، ۴۰-۴۵. به عبارتی هرچند ممکن بود ضرر تنها به بعضی از تجار و صاحبان کالا وارد شده باشد اما چون در حین سفر دریایی مشترک و برای حفظ جان

۲- تأثیر توزیع خسارت بر کارکردهای مسئولیت مدنی

در این بخش از مقاله، تأثیر توزیع خسارت بر مسئولیت مدنی و کارکردهای آن به خصوص کارکرد بازدارندگی مسئولیت مدنی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲-۱- تضمین بقای مسئولیت مدنی

ناکارآمدی‌هایی که نظام مسئولیت مدنی مبتنی بر تقصیر در مواجهه با تغییر و تحولات جامعه از خود نشان داد سبب ارائه راهکارهای جایگزین برای جبران خسارت زیان‌دیدگان شد. راهکارهایی که در آنها به جای تأکید بر جنبه تنبیهی مسئولیت مدنی برای واردکننده زیان از طریق الزام شخص او به جبران خسارت زیان‌دیده، به تضمین جبران خسارت زیان‌دیده ولو از طریق منابع دیگری غیر از جیب واردکننده زیان تأکید داشتند. بعضی از این راه‌حل‌ها به صورت کلی و در خصوص تمام خسارت‌ها پیشنهاد شده‌اند و بعضی دیگر صرفاً برای قلمرو و موضوعی خاص؛ اما ویژگی مشترک در تمامی آنها استفاده از راهکار توزیع خسارت برای تضمین حق زیان‌دیده است. در واقع توزیع و سرشکن نمودن هزینه چنین خطاهایی بین اشخاصی که در معرض ارتکاب آن هستند راه‌حلی معقول و عادلانه برای جمع منافع دو سوی زیان خواهد بود و می‌تواند خلأ مسئولیت مدنی را در این زمینه پر کند؛ زیرا به این ترتیب نه ضرر وارده به زیان‌دیده بدون جبران باقی می‌ماند و نه واردکننده زیان فشار مضاعفی برای جبران ضرر متحمل می‌شود و مصلحت هر دو تأمین می‌گردد.

برخی از این راه‌حل‌ها در درون خود نظام مسئولیت مدنی و به شکل اصلاح تئوری مبنای مسئولیت از نظریه تقصیر به نظریه مسئولیت محض نمود یافت. به این ترتیب که در قلمرو بعضی از فعالیت‌ها که در عین خطرناک بودن برای جامعه مفید و حتی غیرقابل اجتناب هستند مسئولیت محض مبنای مسئولیت در نظر گرفته شود نه مسئولیت مبتنی بر تقصیر. از سوی دیگر رشد و گسترش بیمه‌ها تبدیل به نیروی کمکی بزرگی شد تا ضعف‌های نظام مسئولیت مدنی در راستای جبران خسارت از زیان‌دیدگان را جبران کند. دولت‌ها نیز با ایجاد نهادهایی در راستای حمایت از زیان‌دیدگان و تضمین جبران خسارت آنان برآمدند.

و مال دیگر همسفران بوده زیان وارد بر یک یا چند نفر نیز همگانی و مشترک تلقی گردیده و هر یک از صاحبان کالاهای نجات‌یافته سهمی را جهت جبران خسارت از زیان‌دیده به او می‌پرداختند. خسارت مشترک دریایی یکی از اشکال قدیمی توزیع ضرر در زمینه حمل‌ونقل دریایی بوده که مدت‌ها پیش از بیمه دریایی وجود داشته است.

See: William Tetley, *General Average Now and in the Future*, 2005. Available at: www.tetley.law.mcgill.ca/maritime/law/genaverage.pdf. (Accessed 2 June 2017)

برای مثال در زمینه حوادث رانندگی، از یک سو خسارات بدنی ناشی از این حوادث هنگفت بوده و جبران آن نوعی همبستگی اجتماعی را می‌طلبد. از سوی دیگر سازکارهای مرسوم مسئولیت مدنی در بسیاری از موارد پاسخگوی نیازهای جوامع امروزی در مواجهه با چنین حوادثی که هم اجتناب‌ناپذیرند و هم تعداد قابل توجهی از دعاوی مسئولیت مدنی را به خود اختصاص داده است، نیستند؛ نیاز به تدابیری است که این کاستی را پر کند.^۳ در چنین مصادیقی یا از سازکار بیمه برای پر کردن این خلأ استفاده می‌شود یا در صورتی که به دلایل مختلف امکان استفاده از این راهکار نباشد با توجه به این که بدون جبران نهادن ضرر وارد بر زیان‌دیدگان، پیامدهای نامطلوبی در اجتماع به همراه خواهد داشت به‌منظور جلوگیری از ایجاد چنین پیامدهای منفی از یک سو و توزیع عادلانه منافع و مضار اجتماعی از سوی دیگر، در برخی از کشورها از جمله ایران، منابع مالی یا صندوق‌هایی با هدف جبران خسارت تأسیس شده است.^۴ بدون وجود بیمه‌ها به‌عنوان یک ابزار توزیع‌کننده خسارت، مسئولیت مدنی ممکن بود مدت‌ها پیش کارایی خود را در تحقق اصلی‌ترین هدف خود یعنی هدف جبران خسارت از دست بدهد؛ به عبارت دیگر بدون وجود یک مکانیسم برای توزیع ضرر و هزینه‌ها، مسئولیت مدنی دیگر ارزش صرف زمان و تلاشی که ما اکنون برای اثبات مسئولیت می‌کنیم را نداشت.^۵ نمی‌توان انکار کرد که بیمه‌گران نقش اساسی در اجرایی شدن مسئولیت مدنی دارند. بیمه نه‌تنها یک وسیله کمکی برای بیمه‌گذار است بلکه همچنین در بسیاری از پرونده‌ها که مستلزم صدور احکام پرداخت غرامت سنگین است منبع اولیه جبران خسارت بوده و حتی می‌توان گفت حقوق مسئولیت مدنی دارای نقشی ثانویه در این زمینه است. بدون بیمه‌ها، نظام مسئولیت مدنی مدت‌ها پیش زیر فشار تقاضاهای زیادی که برای جبران خسارت از آن می‌شد از بین می‌رفت.^۶

در کنار راهکارهای پیش‌گفته، مصادیق کهنی از توزیع خسارت هم وجود دارد که از دیرباز با توجه به سنت و عرف جوامع قدیم با اقداماتی که منجر به توزیع خسارت می‌شد، در جهت تضمین حق زیان‌دیده و روبه‌رو نشدن او با واردکننده زیان معسر استفاده می‌شده است. نهادهایی نظیر خسارت مشترک دریایی

۳. حسن بادینی و علی اسلامی فارسانی، «صندوق تأمین خسارت‌های بدنی: ترسیم وضع موجود و چشم‌انداز آینده»، تحقیقات حقوقی، ۱۷، ۶۶ (۱۳۹۳)، ۳۵.

۴. پیمان رفیعی و رضا جعفری، «تأملی بر وضعیت نهادهای مشابه صندوق تأمین خسارت‌های بدنی در سایر کشورها (در راستای جبران خسارت ناشی از سوانح رانندگی)»، تازه‌های جهان بیمه، ۱۸۹ (۱۳۹۲)، ۵-۶.

5. Richard Lewis, *The Relationship between Tort Law and Insurance in England and Wales*, part of the "tort and insurance law", ed. Gerhard Wagner (New York: Springer Wien Publisher, 2005), 48.

6. Richard Lewis, "How Important Are Insurers in Compensating Claims for Personal Injury in The U.K.?", *The Geneva Papers*, 31, (2006), 337.

و مسئولیت عاقله (که البته این مورد اخیر خاص نظام‌های اسلامی و از جمله ایران است) نمونه‌هایی از تدابیر جوامع گذشته در جهت تضمین جبران خسارت زیان‌دیدگان از یک سو و نیز حمایت از واردکنندگان ضرر شایسته حمایت از سوی دیگر هستند که البته به نوبه خود به خوبی از عهده این نقش برآمده‌اند.

۲-۲- بازدارندگی مسئولیت مدنی

استدلال به نفع بازدارنده بودن مسئولیت مدنی این است که در صورت نبود مسئولیت مدنی، مردم به نحو خودخواهانه‌ای تنها منافع خود را دنبال می‌کنند و منافع و خواسته‌های شخصی‌شان را بر ایمنی و منافع دیگران ترجیح می‌دهند. در نتیجه جان و مال مردم در معرض خطر قرار می‌گیرد. در مقابل، حقوق مسئولیت مدنی هم برای زیان‌زننده بالفعل و هم واردکنندگان زیان بالقوه این پیام را دارد که ارزش‌های خاصی وجود دارند که جامعه علاقه‌ای به گذشت در خصوص آنها ندارد. تحمیل مسئولیت به واردکنندگان زیان این هشدار را می‌دهد که اگر مطابق با آن ارزش‌ها عمل نکنند ضمانت اجراهای مقرر قانونی در مورد آنها اعمال می‌شود. همین امر سبب می‌شود افراد ناگزیر به در نظر گرفتن منافع دیگران هم باشند. به بیان دیگر فرض می‌شود به منظور اجتناب از مسئولیت مدنی، مردم رفتارشان را به نحوی که از نظر اجتماعی مطلوب باشد تغییر می‌دهند و به روشی اقدام می‌کنند که کمتر باعث ایراد زیان باشند.^۷

دیدگاه حقوقی و اقتصادی، مسئولیت مدنی را به مثابه یک سازکار افزایش‌دهنده ایمنی در جامعه می‌پندارد که این وظیفه را از طریق تهدید واردکنندگان زیان به اجبار به پرداخت خسارت به انجام می‌رساند. البته پرداخت غرامت تنها هزینه‌ای نیست که حقوق مسئولیت مدنی بر خاکی تحمیل می‌کند. یکی دیگر از دلایل بازدارندگی این بخش از حقوق، اثر سوئی است که تعیین و اعلام رسمی مسئولیت برای فرد در پی خواهد داشت؛ یعنی مردم از تبلیغات و بازتاب نامطلوبی که رأی محکومیت برای آنها در پی خواهد داشت، ترس و واهمه دارند. همچنین هزینه‌های اداری و اجرایی زیادی که برای طرفین به‌ویژه خواننده در موضع دفاعی دارد، چه دعوی به سازش ختم شود یا نشود، دلیل دیگری برای رعایت احتیاط جهت پیشگیری از مواجهه با دعوای مسئولیت مدنی است.^۸

مبنای توجیهی دیگر برای کارکرد بازدارندگی مسئولیت مدنی، استناد به مفاهیم عدالت اصلاحی و عدالت تنبیهی است. به این صورت که عدالت اصلاحی و تنبیهی هر دو مبتنی بر نوعی توجه به اراده

7. Andrew F Popper, "In Defense of Deterrence", *Albany Law Review*, 75, 1(2012), 186.

8. Stephen D. Sugarman, "Doing Away With Tort Law", *California Law Review*, 73, 3(1985), 560.

آزاد هستند؛ یعنی افراد آزادند فعالیت‌های خود را انتخاب کنند. منتها در صورتی که انتخاب آنها دستیابی به منافع خود به هزینه دیگران باشد، آنگاه بابت این انتخاب خویش مسئول خواهند بود. هر دو مفهوم مبین این واقعیت هستند که اگر انتخاب شخص بر حسب استانداردها و معیارهای رفتاری اشتباه بوده باشد و این انتخاب اشتباه باعث ضرر به دیگری گردد، عادلانه این است که واردکننده زیان ملزم به جبران خسارت متضرر گردد. این سازکار درصدد تأمین رضایت خاطر روانی برای زیان‌دیده‌ای است که از مشاهده به دردمر افتادن واردکننده زیان یا تحمیل بار مالی پرداخت غرامت بر او احساس خوشایندی خواهد داشت. همچنین هدف دیگر آن، بازگرداندن جامعه به یک تعادل درست بر طبق الگوی رفتاری مناسب است. به عبارتی هدف دیگر آن بازدارندگی نسبت به دیگر اعضای جامعه است.^۹

در کنار تلاش برای جبران خساراتی که اکنون زیان‌دیده و جامعه متحمل شده‌اند مسئولیت مدنی درصدد پیشگیری از وقوع چنین ضررهایی در آینده است. کارکرد بازدارندگی در این زمینه یا به صورت مستقیم یا غیرمستقیم تأثیرگذار خواهد بود. تأثیر مستقیم آن بر واردکنندگان زیان بالقوه است. به این صورت که این گروه افراد ناگزیر رفتار خود را با قواعدی که به منظور اجتناب از ایراد ضرر وضع شده منطبق می‌سازند. تأثیر غیرمستقیم بازدارندگی از طریق تأثیرگذاری بر رفتار اشخاص ثالث است. به این معنا که به طور مثال مؤسسات و شرکت‌ها در صورتی که مجبور به تقبل هزینه‌های ناشی از محصولات خود باشند در نهایت این هزینه‌ها را به شکل افزایش قیمت کالا یا خدمات به مشتریانانشان انتقال می‌دهند. هرچه قیمت‌ها بالا رود تقاضا برای آن کالا یا خدمت کاهش می‌یابد و در نتیجه با کاهش تقاضا سطح فعالیت نیز تا حدی که به سطح معقول و عادلانه برسد کاهش می‌یابد.^{۱۰}

به هر حال در کل الگوی ارائه‌شده توسط حقوق مسئولیت مدنی این است که مردم مانند موش‌های قرار داده شده در مسیر پرپیچ‌وخم شوک‌های الکتریکی، از رفتاری که باعث ایجاد مسئولیت برای آنها می‌شود دور شده و به سمت رفتاری بروند که مسئولیتی برای آنان در پی نداشته باشد.^{۱۱}

۲-۱-۲- تأثیر منفی توزیع خسارت بر بازدارندگی

هرچند دو هدف مجازات و بازدارندگی اهداف کلاسیک مسئولیت مدنی را تشکیل می‌دهند اما اعتبار آنها به دلیل تغییر شرایط جامعه مدرن امروزی به نحو فزاینده‌ای رو به کاهش است. دلیل چنین موضوعی می‌تواند این باشد که امروزه اثر توییحی و تهدیدی یک حکم با وجود نهادهایی مانند بیمه،

9. David G. Owen, "Deterrence and Desert in Tort: A Comment", *California Law Review*, 73(1985), 668.

10. Ibid, 669.

11. Sugarman, Op. Cit. 561.

صندوق‌های تأمین خسارت و غیره تنها بر خود مسئول تحمیل نمی‌گردد. بلکه در جامعه توزیع می‌شود. بیمه‌های مسئولیت از واردکنندگان زیان در خصوص پرداخت هزینه تصادفات حمایت کرده و در این راستا این هزینه‌ها را بین گروه گسترده‌ای از پرداخت‌کنندگان حق بیمه توزیع می‌کنند و به این ترتیب باعث اجتماعی شدن ضررها می‌شوند. در بسیاری از کشورها زیان‌دیدگان دیگر مستقیماً علیه واردکننده زیان طرح دعوی نمی‌کنند. بلکه به‌جای آن، مستقیماً علیه شرکت بیمه‌گر او یا صندوق جبران خسارت اقدام می‌نمایند و به این ترتیب حتی نمادهای نمادین سرزنش فردی هم حذف می‌گردند.^{۱۲}

بر طبق دیدگاه اقتصادی به مسئولیت مدنی، تحمیل مسئولیت بر اشخاص از این جهت مطلوب است که آنها را تشویق می‌کند تا از بین دو گزینه هزینه احتیاط و هزینه مسئولیت هر کدام که کمتر است را انتخاب کنند. این روش باعث درونی کردن هزینه و خطر فعالیت‌های اشخاص می‌گردد. (اقتصاددان‌ها درونی کردن هزینه‌ها را به این دلیل مطلوب می‌دانند که آنها که در موقعیتی هستند که قادر به کاهش خطر ایراد ضرر به دیگران هستند این انگیزه را برای اقدامات لازم در این راستا می‌یابند) با وجود این مکانیسم بیمه‌ها به‌گونه‌ای است که باعث کاهش اثر درونی کردن هزینه‌ها می‌گردد. به این دلیل عجیب نیست که در ابتدای فعالیت بیمه‌های مسئولیت، یک استدلال این بود که استفاده از بیمه برای انتقال مسئولیت، مغایر نظم عمومی است. در بسیاری از ایالات آمریکا چنین دیدگاهی در اعمال ممنوعیت برای خرید بیمه بابت خسارات تنبیهی وجود داشت.^{۱۳} تحقیقاتی نیز در این راستا وجود دارند که بر تأثیر منفی بیمه‌های مسئولیت بر افزایش مرگ‌ومیر ناشی از حوادث رانندگی در آمریکا دلالت دارند.^{۱۴} همچنین پس از اعمال سیستم بیمه اتومبیل بدون تقصیر^{۱۵} در بعضی از ایالت‌های کشورهای نظیر آمریکا، استرالیا، کانادا و نیوزیلند محققین متعددی به تأثیر سوء این نوع بیمه بر بازدارندگی پرداخته و در آثار خود آن را عاملی مؤثری در افزایش تصادفات جاده‌ای و مرگ‌ومیر ناشی از آن عنوان کرده‌اند.^{۱۶} یا در مورد مصداق دیگر توزیع خسارت که همان ضمان عاقله است انتقادات زیادی از جمله مغایرت آن با اصل شخصی بودن مجازات و عدم مسئولیت خاطی اصلی در برابر عمل مجرمانه‌اش مطرح شده است.

12. John G Fleming, "Is There A Future for Tort", *Louisiana Law Review*, 44, 5(1984), 1197.

13. Sean F. Mooney, "The Liability Crisis - A Perspective", *Villanova Law Review*, 32, 6(1987), 1237.

14. Alma Cohen and Rajeev Dehejia, "The Effect of Automobile Insurance and Accident Liability Laws on Traffic Fatalities", *Journal of Law & Economics*, 47, 2(2004), 357-393.

15. No Fault Automobile Insurance

16. See: J. David Cummins, Richard D. Phillips and Mary A. Weiss, "The Incentive Effect of No Fault Automobile Insurance", *Journal of Law & Economics*, 44, 2(2001), 427-464; R. Ian McEwin, "No Fault and Road Accidents: Some Australasian Evidence", *International Review of Law and Economics*, 9, 1(1989), 13-24; Elisabeth M. Landes, "Insurance, Liability, and Accidents: A Theoretical and Empirical Investigation of the Effect of No-Fault Accidents", *Journal of Law and Economics*, 25, 1(1982), 49-65.

دلایلی از این قبیل سبب می‌شود تا نسبت به توزیع خسارت و اثر منفی آن بر بازدارندگی حقوق مسئولیت مدنی تردیدهایی به وجود آید. به عبارتی به همان اندازه که توزیع خسارت می‌تواند نسبت به زیان‌دیدگان دارای تأثیر مثبت باشد، در خصوص واردکنندگان زیان به جهت سهولتی که در پرداخت خسارت فراهم می‌کند می‌تواند سبب کم‌اهمیت شدن خطر دعوای مسئولیت مدنی برای آنان و در نتیجه گسترش بی‌مبالاتی گردد. ادعایی که البته بدون پاسخ نمانده و دلایلی در جهت رد آن ارائه شده است.

۲-۲-۲- پاسخ به ایراد اثر منفی توزیع خسارت بر بازدارندگی

ایراد اثر منفی توزیع خسارت بر جنبه بازدارنده مسئولیت مدنی بدون پاسخ نمانده و برای رد آن دلایل و شواهدی وجود دارد که در ادامه بیان می‌گردد:

پاسخ‌هایی که جهت رد این نقد به نهادهای توزیع‌گر خسارت ارائه شده به‌طور کلی در سه دسته تقسیم‌بندی می‌شوند:

۲-۲-۱- وجود عوامل بازدارنده دیگر در کنار مسئولیت مدنی

مسئولیت مدنی تنها عامل بازدارنده مردم از رفتارهای مخاطره‌آمیز نیست که بگوییم چون توزیع خسارت می‌تواند بر بازدارندگی آن تأثیرگذار باشد و آن را کم‌رنگ کند، پس در صورت فقدان یا ایفای نقش ضعیف آن در این زمینه، ارتکاب رفتارهای پرخطر توسط اشخاص رواج می‌یابد. عواملی دیگری در کنار مسئولیت مدنی وجود دارند که بر رفتارهای افراد از این حیث تأثیرگذارند که عبارت‌اند از:

الف) انگیزه‌های خود مراقبتی: به این معنا که در مواردی که ارتکاب رفتار زیان‌بار برای خود مرتکب نیز مانند دیگران خطرناک است انگیزه حفظ سلامت خود شخص و حرکت در این جهت، حفظ سلامتی دیگران را نیز در پی خواهد داشت. توجه رانندگان وسایل نقلیه موتوری و خلبانان هواپیماها و مواردی از این قبیل در جهت حفظ ایمنی به‌خوبی نشانگر این موضوع است. همچنین مالکین خانه‌ها و مغازه‌ها اقدامات ایمنی برای حفظ اموالشان را در وهله نخست در جهت حفظ ایمنی و منافع خود انجام می‌دهند؛ اما این انگیزه و فشار در تمامی موارد قابل اعمال نیست. برای مثال تولیدکنندگان و پزشکان در صورت ارتکاب رفتار غیر ایمن اغلب تنها سلامت و ایمنی دیگران را در معرض خطر قرار می‌دهند و نه خودشان را. پس باید به دنبال دلایل دیگری برای رعایت خودجوش ایمنی از جانب آنها باشیم.^{۱۷}

17. Gary T Schwartz, "Reality in The Economic Analysis of Tort Law: Dose Tort Law Really Deter?";

ب) نیروی بازار: نیروی بازار به‌عنوان دومین نیروی کنترل‌کننده رفتار است؛ زیرا تولیدکنندگان کالا و ارائه‌دهندگان خدمات در حفظ ترجیحات مشتریان که از جمله آن ایمنی آنان است نفع مالی دارند. همین انگیزه مالی سبب می‌شود آنان در بازار رقابتی سعی در ارائه کالاها و یا خدمات مناسب و ایمن داشته باشند تا مشتریان خود را از دست ندهند؛ زیرا آسیب دیدن مشتری، یک تبلیغ بسیار بد برای آنها است که می‌تواند بازار فروش ایشان را ویران سازد.^{۱۸} همچنین کسر اعتبار و آبروی آن تولیدکننده و یا ارائه‌دهنده خدمات در کشوری که تعداد زیادی از نهادها و شرکت‌های متنوع با هم رقابت می‌کنند هم موضوع بسیار مهمی است که انگیزه رعایت احتیاط و دقت در فعالیت‌هایی نظیر پزشکی و درمانی و تولید و ... را صرف‌نظر از بحث مسئولیت مدنی در اشخاص شاغل در این زمینه‌ها زنده نگه می‌دارد.^{۱۹}

ج) ارزش‌های اخلاقی: در واقع ممانعت‌های اخلاقی مانع از رفتارهای خودخواهانه‌ای است که به نحو نامتعارفی باعث ایراد ضرر به دیگران می‌شود. حتی اگر هیچ مجازاتی نباشد یا شانس گرفتار و مسئول شدن وجود نداشته باشد در بعضی از موارد ارزش‌های اخلاقی - احساس غرور از انجام یک کار خوب و در مقابل شرمساری از انجام کار زشت - مانع از ایراد ضرر ناروا به دیگران می‌شود. برای مثال مردم گل‌های متعلق به منزل دیگری را نمی‌چینند و یا اموال آنان را بی‌جهت تخریب نمی‌کنند حتی اگر فرصت و امکان انجام چنین کاری را داشته باشند. هرچند نمی‌توان این نکته را نادیده گرفت که انگیزه‌های اخلاقی بازدارنده از رفتارهای غیرمتعارف، در تمام افراد یکسان نیست.^{۲۰}

د) مقررات ایمنی: مقررات ایمنی در شکل راهکارهای رسمی و الزام‌آور قانونی کنترل‌کننده رفتار، چهارمین نیروی مهم در قلمرو بازدارندگی محسوب می‌شود؛ مانند قوانین ساختمان‌سازی، کنترل کیفی پزشکی و درمانی و ...^{۲۱}

البته این نیروهای چهارگانه به این معنا نیست که تمامی داروها، محصولات یا رفتار رانندگان، تولیدکنندگان و ... به حدی از ایمنی هستند که در واقع باید باشند. بلکه همچنان یک خلأ بین آنچه مردم انجام می‌دهند و آنچه از نظر اجتماعی مطلوب است باقی می‌ماند که حقوق مسئولیت مدنی به‌عنوان عامل و نیرویی بازدارنده برای کمک به کم کردن این خلأ می‌تواند مؤثر باشد.

UCLA Law Review, 42, 377(1994), 382.

18. Ibid, 383.

19. George Eads & peter Reuter, "Designing Safer Products: Corporate Responses to Product Liability Law and Regulation", *Journal of Products Liability*, 7(1984), 263-294.

20. Sugarman, Op. Cit. 563.

21. Ibidem.

۲-۲-۲-۲- ضعف نظام مسئولیت مدنی در تحقق بازدارندگی

در مورد حقوق مسئولیت مدنی بنا به نظر بعضی از نویسندگان این شاخه از حقوق علی‌رغم تأکید زیادی که بر جنبه بازدارنده آن شده چندان در این زمینه موفق نبوده است. بعضی از این نویسندگان^{۲۲} در این راستا به حدی پیش رفته‌اند که با توجه به وجود طرح‌های جبران خسارت خاص و عام پیشنهاد الغای حقوق مسئولیت مدنی را طرح کرده‌اند. از جمله دلایلی که برای عدم کارایی حقوق مسئولیت مدنی در زمینه بازدارندگی ارائه شده عبارت‌اند از:

الف) یکی از دلایل ضعف مسئولیت مدنی در تحقق بازدارندگی این است که مردم آگاهی کاملی نسبت به آن نداشته و خطر آن را نسبت به خود امری اتفاقی و با احتمال کم می‌بینند. در حالی که بازدارندگی عمومی مستلزم شناخت و آگاهی است؛ اما در مورد بسیاری از مردم به نظر می‌رسد آنها خطر مسئولیت مدنی را تا قبل از اولین مواجهه واقعی با آن نادیده می‌گیرند. دلیل این امر تا حدودی مربوط به عدم هشیاری و دقت خود افراد و تا حدودی هم ناشی از قصور جامعه در توجیه تکالیف اجتماعی مردم به آنهاست. تعداد بسیاری از این افراد هرگز درگیر یک دعوی حقوقی نشده‌اند و چون تجربه‌ای در خصوص آن نداشته‌اند احتمال وقوع آن نسبت به خود را ضعیف می‌شمردند.^{۲۳} حتی در صورت دارا بودن شناخت کامل نسبت به ابعاد مسئولیت، دلایل زیادی وجود دارد که همچنان مسئولیت مدنی را غیرقابل پیش‌بینی می‌دانند. این دلایل شامل تنوع و پیچیدگی تئوری‌های این شاخه از حقوق، تغییر قواعد و مقررات، اختلاف بین قوانین و رویه‌های ایالات مختلف، غیرقابل پیش‌بینی بودن تصمیمات هیئت‌منصفه یا قضات و تأثیر نسبی قدرت و توانایی وکیل بر نتایج دعوی و ... است.^{۲۴} غیرقابل پیش‌بینی بودن مسئولیت مدنی باعث می‌شود مردم ندانند چه میزان احتیاط را برای جلوگیری از تحقق یک مسئولیت ویران‌کننده باید در پیش گیرند و ممکن است راهکارهای پیشگیرانه‌ای که بسیار هزینه‌بر هستند را متحمل شوند که این خود نیز بر خلاف کارایی مدنظر تحلیل‌گران اقتصادی حقوق است. ناآگاهی مردم از عواقب اعمالشان همیشه به دلیل کوتاهی خود یا قصور جامعه نیست بلکه گاهی عواقب و آثار یک عمل در زمان انجام آن برای بشر هنوز ناشناخته است و بعضاً در دهه‌های بعد آشکار می‌شود. مصادیق چنین موردی را می‌توان در بعضی از تولیدات دارویی و بهداشتی مشاهده کرد که آثار سوء آنها مدت‌ها بعد از کشف و تولیدشان آشکار می‌گردد.

22. Ibidem

23. W. Jonathan Cardi, Randall D. Penfield & Albert H. Yoon, "Does Tort Law Deter Individuals? A Behavioral Science Study", *Journal of Empirical Legal Studies*, 9, 3(2012), 592.

24. Ibid, 593.

حتی در زمان کشف آثار و خطرات نیز ممکن است شرکت تولیدکننده آن دیگر وجود نداشته باشد تا اکنون بتوان آن را مسئول شناخت.

ب) دلیل دوم برای ناکامی مسئولیت مدنی در زمینه بازدارندگی، نقص فردی و سازمانی است. به این معنا که در سطح فردی، حتی اگر مردم کاملاً آگاه به مسئولیت خود باشند این گونه نیست که همواره و در تمام موارد بتوانند مانند یک انسان متعارف رفتار کنند. مردم عادی هم گاهی به صورت ناشیانه و بدون فکر عمل می‌کنند. هیچ شخصی نمی‌تواند همواره مانند یک انسان متعارف مفروض عمل کند.^{۲۵}

خطاهای کوچکی که باعث ضررها و جراحات جدی می‌شوند در واقع معمول هستند. گاهی یک لحظه بی‌دقتی در پشت اتومبیل، باعث ضررهای هنگفتی می‌شود که الزام راننده به جبران، سبب نابودی زندگی او می‌شود. این که می‌گویند رفتار راننده با انسان متعارف سنجیده می‌شود هم راهگشا نیست؛ زیرا بعضی از این تقصیرها، غفلت‌هایی هستند که هر انسان متعارفی هم ممکن است مرتکب آن گردد. همه ما در معرض اشتباهات و سستی‌های بشری هستیم. نمونه‌هایی از این بی‌احتیاطی‌ها و بی‌دقتی‌ها را هر یک از ما مرتکب شده‌ایم و بدون اینکه به کسی ضرری وارد کنیم توانسته‌ایم از عواقبی که اشتباه ما می‌توانست به بار آورد بگریزیم. در واقع در اینجا شانس، نقش تعیین‌کننده‌ای بین آنهایی که اشتباه و بی‌دقتی‌شان منجر به ایراد زیان به دیگری شده و آنهایی که چنین ضرری به بار نیآورده‌اند، بازی می‌کند.^{۲۶} در زمینه سازمانی هم نقایص دیگری وجود دارد. از جمله اینکه بسیاری از راهکارهای پیشگیرانه مانند آموزش حین خدمت، نظارت بهتر، به‌روز کردن مدام تجهیزات و ... معمولاً بسیار پرهزینه هستند و مدیرانی هستند که بیشتر متمایل به سودها و منافع کوتاه‌مدت خودشان هستند تا سلامت مالی بلندمدت شرکت.

ج) افراد زیادی هستند که درآمد و ثروت زیادی ندارند. در واقع چیزی برای پرداخت خسارت در صورت ایراد ضرر به دیگران ندارند و همین باعث می‌شود تهدید وجود خطر مسئولیت برای آنها تهدید مؤثر و معناداری نباشد.

د) مسئولیت ناشی از فعل غیر سبب می‌شود زیان‌دیدگان ناشی از فعل کارگران نه علیه خود آنها بلکه علیه کارفرما و شرکت اقامه دعوی کنند. در عمل کارفرمایان نیز حق قانونی خویش در مراجعه

25. Sugarman, Op. Cit. 568.

26. Gregory C. Keting, "Distributive and Corrective Justice In The Tort Law of Accidents", *Southern California Review*, 74(2000), 222.

به کارگران را اعمال نمی‌کنند. در نتیجه مسئولیت مدنی نمی‌تواند تأثیر مستقیمی بر کارگران داشته باشد. هرچند شرکت کارفرما که در برابر زیان دیدگان باید پاسخگو باشد این امکان را دارد که به طرق مختلف آنان را وادار به رعایت احتیاط کند. هرچند فشارهای قانونی، اخلاقی و اتحادیه‌ای مانع برخورد شدید با کارگران می‌شود.

(و) ناکافی بودن احکام جبران خسارت از منظر بازدارندگی، سیستم سازش برای دعاوی مسئولیت مدنی و ... از دیگر عوامل مؤثر در ضعف نظام حقوق خطاها در زمینه تحقق بازدارندگی هستند.

۲-۲-۳- سازکارهای بازدارنده در مصادیق توزیع خسارت

صرف‌نظر از ضعف‌های نظام مسئولیت مدنی در تحقق بازدارندگی، باید توجه داشت مصادیق توزیع خسارت نیز هر یک سازکاری جهت حفظ بازدارندگی در خود دارند. بحث را با مهم‌ترین مصداق توزیع خسارت که همان بیمه است شروع می‌کنیم. بیمه‌ها در عین حالی که نقش پررنگی در سرشکن نمودن هزینه تصادفات دارند و به تضمین جبران خسارت زیان‌دیده اهتمام می‌ورزند اما نسبت به موضوع بازدارندگی واردکنندگان زیان هم بی‌توجه نیستند. به همین دلیل سازکارهایی جهت تحقق این هدف در ساختار این نهاد گنجانده شده است. از جمله این راهکارها عبارت‌اند از: سیستم تعیین حق بیمه بر مبنای سابقه رفتاری بیمه‌گذار، الغا یا فسخ پوشش بیمه، اقدامات ایمنی الزامی به‌عنوان یکی از شروط پوشش بیمه.^{۲۷}

باید توجه داشت خود شرکت‌های بیمه هم انگیزه شخصی جهت ترغیب بیمه‌گذاران به رعایت احتیاط و دوری از بی‌مبالائی را دارند؛ زیرا بی‌توجهی آنها نسبت به موضوع مهم رعایت اقدامات احتیاطی منجر به حوادث و تصادفات بیشتر هم از نظر تعداد و هم از نظر شدت وقوع آنها خواهد شد که این امر به‌نوبه خود پرداخت‌های شرکت بیمه را افزایش خواهد داد. در بازار رقابتی بین شرکت‌های بیمه اتفاقاً تلاش آنان این است که میزان پرداختی‌های خود بابت خسارات وارده را به‌منظور پایین نگه داشتن حق بیمه و جذب بیشتر مشتری و سرمایه کنترل کنند. از این رو از راهکارهای متعددی جهت حفظ کارکرد بازدارندگی مسئولیت برای بیمه‌گذاران استفاده می‌کنند.^{۲۸}

یکی از راهکارهای مؤثر بیمه‌ها برای تحقق بازدارندگی بر طبقه‌بندی خطرات جهت اعمال پوشش

27. James Jr Fleming, "Accident Liability Reconsidered: The Impact of Liability Insurance", *Yale Law Journal*, 57, (1948), 560.

28. Gerhard Wagner, "Tort Law and Liability Insurance", *Geneva Papers on Risk and Insurance - Issues and Practice*, 31, 2(2006), 279.

بیمه تکیه دارد. تعیین قیمت بیمه می‌تواند مبتنی بر تجربیات، سابقه و ویژگی‌های بیمه‌گذار در ارتباط با خطر موضوع بیمه باشد. به‌طور مثال برای یک مرد جوان ۲۳ ساله، نرخ بیمه اتومبیل او می‌تواند منعکس‌کننده گروه سنی او و همچنین سابقه رانندگی شخصی وی باشد. در نتیجه این راننده انگیزه می‌یابد تا برای کاهش حق بیمه پرداختی از ایجاد حادثه و تصادفات اجتناب کند. در حوزه فعالیت‌های تجاری استفاده از طرح‌های رتبه‌بندی برای شرکت‌ها و مؤسسات به‌طور مؤثری می‌تواند منجر به تلاش آن شرکت برای کنترل هزینه‌های بیمه از طریق اعمال راهکارهای کنترل خطر شود. به این ترتیب بیمه‌ها از طریق سازگار قیمت‌گذاری حق بیمه می‌توانند بر بازدارندگی تأثیرگذار باشند.^{۲۹}

بعضی از نویسندگان تعیین حق بیمه بر مبنای میزان احتیاط رفتاری بیمه‌گذار را بر مبنای ملاحظات اقتصادی توجیه نموده و آن را مؤثر در کارایی دانسته‌اند. برای مثال اگر هزینه احتیاط ۱۰۰۰ دلار باشد و با این هزینه احتیاط بتوان ضرر احتمالی ۱۰۰۰۰۰ دلاری را تنها سه درصد کاهش داد، در این صورت سه هزار دلار کاهش در هزینه مورد انتظار وجود خواهد داشت. این احتیاط می‌تواند از نظر اقتصادی برای بیمه‌گذار قابل توجیه باشد و بدان ترغیب می‌گردد؛ زیرا واردکنندگان زیان بالقوه تنها در صورتی که احتیاط کردن برای آنها از نظر اقتصادی توجیه داشته باشد این کار را خواهند کرد. از سوی دیگر چون چنین افرادی با رعایت احتیاط، احتمال ورود ضرر و در نتیجه هزینه مورد انتظار را کاهش می‌دهند؛ لذا شرکت بیمه در مقابل ارائه پوشش بیمه، حق بیمه کمتری هم برای آنها تعیین می‌کند. این نتیجه از نظر اجتماعی بسیار مطلوب است؛ زیرا از یک سو واردکنندگان بالقوه ضمن ترغیب به رعایت احتیاط می‌توانند با پرداخت حق بیمه کمتری از پوشش کامل بیمه برخوردار شده و در صورت تحقق ضرر آثار سوء مالی آن دامنگیر بیمه‌گذاران نخواهد شد. از سوی دیگر زیان‌دیدگان بالقوه نیز به دلیل رعایت احتیاط از جانب واردکنندگان زیان بالقوه فضای امن‌تری خواهند داشت و در صورت تحقق ضرر بیمه‌گیران خسارت آنها را تضمین می‌کند.^{۳۰}

همچنین تعیین نرخ حق بیمه بر مبنای طبقه‌بندی خطرات از جهت دیگری هم بر انگیزه اشخاص تأثیرگذار است و آن حل مشکل موسوم به انتخاب بد است. به این معنا که اگر سطح بیمه یکسانی برای طیف گسترده‌ای از خطرات کوچک و بزرگ در نظر گرفته شود در این صورت بیمه‌گذاران با رفتارهای کم‌خطر ناگزیرند حق بیمه بیشتری نسبت به سهمشان پرداخت کنند. در واقع بخشی از حق بیمه

29. Mooney, Op. Cit. 1239.

30. Steven Shavell, Economic Analysis of Law, 2000. Available at: http://www.law.harvard.edu/programs/online_center/ (Accessed 15 September 2017)

بیمه‌گذاران پرخطر هم از جیب بیمه‌گذاران کم‌خطر پرداخت می‌شود. همین امر سبب ترغیب بیمه‌گذاران محتاط به خروج از سیستم بیمه می‌شود و با شدت گرفتن این حالت بیمه نیز در هم می‌شکند؛ اما در صورت ابتدای تعیین حق بیمه بر میزان دقت و احتیاط، احساس نارضایتی اشخاص محتاط از پرداخت حق بیمه گزاف به نسبت احتیاطشان هم کاهش یافته و انگیزه خود جهت رعایت بازدارندگی را از دست نمی‌دهند.^{۳۱}

البته نظارت همیشگی و یکپارچه رفتار بیمه‌گذار توسط بیمه‌گر و سنجش میزان احتیاط وی همواره ممکن و میسر نیست. به همین دلیل راهکارهای دیگری نیز توسط شرکت‌های بیمه برای کنترل خطر اخلاقی مورد استفاده قرار می‌گیرد. از جمله محدود نمودن پوشش بیمه در خصوص بعضی خطرها، استثنای خروج بعضی موارد از پوشش بیمه مانند ایراد ضررهای عمدی و یا خسارات معنوی و ...^{۳۲} نهایت آنکه بعضی از محققین در آمریکا بر مبنای تحلیل‌های آماری و بررسی متغیرهای گوناگون در این زمینه در ایالات مختلف آن کشور به این نتیجه رسیده‌اند که به‌طور مثال در حوزه رانندگی وسایل نقلیه، نگرانی از افزایش بی‌احتیاطی و مرگ‌ومیر جاده‌ای به دلیل وجود پوشش‌های بیمه‌ای مبنایی ندارد و حتی از نظر تئوری هم مبنای ضعیفی دارد.^{۳۳} نتایج بعضی از این تحقیق‌ها در زمان خود حاکی از این بود که وجود چنین پوشش‌های بیمه‌ای در عین حالی که تأثیر منفی بر رفتار رانندگان نداشته^{۳۴} از سوی دیگر در کاهش میزان تصادفات و رفتار محتاطانه هم به نحو معنادار و چشمگیری تأثیر مثبت نداشته است. بر این اساس می‌توان گفت هرچند وجود بیمه‌ها در افزایش انگیزه به رعایت احتیاط تأثیر چشمگیری نداشته است اما در عین حال باعث گسترش بی‌مبالاتی هم نشده و وضع را نسبت به قبل بدتر نکرده است.^{۳۵} به عبارتی صرف وجود این نهاد توزیع‌کننده خسارت تأثیر منفی بر بازدارندگی مسئولیت مدنی نداشته است.

در خصوص مسئولیت محض هم به‌عنوان یکی از سازکارهای توزیع خسارت گفته‌شده این قاعده مسئولیت در عین حال که تخصیص‌دهنده ضرر است می‌تواند تنظیم‌کننده رفتار هم باشد. ممکن است

31. Mooney, Op. Cit. 1239.

32. Wagner, Op. Cit. 279.

33. David S. Loughran, "The Effect of No-Fault Auto Insurance on Driver Behavior and Auto Accidents in the United States", in "The Economics and Politics of Choice No-Fault Insurance", ed. Edward L. Lascher, et al. (New York: Springer, 2001), 95-138.

34. Paul Heaton and Eric Helland, No-Fault Insurance and Automobile Accidents, 2008. Available at: https://www.rand.org/pubs/working_papers/WR551.html. (Accessed 16 June 2017)

35. Paul S. Kochanowski & Madelyn V. Young, "Deterrent Aspects of No Fault Automobile Insurance: Some Empirical Findings", *Journal of Risk and Insurance*, 52, 2(1985), 287.

گفته شود در مواقعی که در زمینه‌ای قانون‌گذار مسئولیت محض را مقرر می‌دارد، فعالین آن عرصه می‌دانند که ارتکاب یا عدم ارتکاب تقصیر و به عبارتی رعایت یا عدم رعایت احتیاط از جانب آنان تأثیری نداشته و در هر صورت مسئول جبران خسارت خواهند بود؛ بنابراین این نوع مسئولیت انگیزه لازم برای در پیش گرفتن رفتار محتاطانه را از افراد سلب خواهد کرد.

در پاسخ باید گفت که اتفاقاً مسئولیت محض انگیزه‌های مربوط به حفظ سطح دقت و احتیاط را تغییر نداده است. بلکه این نوع مسئولیت برای انجام‌دهنده آن فعالیت این انگیزه را ایجاد می‌کند تا در سطحی کارا و بهینه به انجام فعالیت بپردازد؛^{۳۶} به عبارت دیگر مسئولیت محض سبب می‌شود انجام‌دهنده فعالیتی خاص سعی کند سطح فعالیت خود را به اندازه مطلوب و بهینه برساند. سطح بهینه فعالیت، سطحی است که هزینه‌های نهایی ناشی از یک فعالیت (از جمله هزینه‌های مربوط به مسئولیت مدنی) برای انجام‌دهنده کمتر از منفعت نهایی انجام آن کار باشد. «اما اگر هزینه نهایی فعالیتی بیش از منفعت نهایی آن باشد، پرداختن به چنین فعالیتی در سطحی مشخص برای انجام‌دهنده آن مطلوب نخواهد بود و وی به این دلیل (تحمیل مسئولیت محض در قبال هزینه‌های اجتماعی) به‌عنوان انسانی معقول تصمیم خواهد گرفت تا به‌طور کلی از آن فعالیت دست بکشد و این امر منجر به تخصیص کارای منابع خواهد شد. برای مثال در صورتی که هزینه نهایی ۱۰۰ واحد کالای مشخص (از جمله هزینه مسئولیت مدنی) ۱۰۰۰ ریال و منفعت نهایی آن ۹۰۰ ریال باشد؛ تولیدکننده تولید کالا را متوقف خواهد کرد.»^{۳۷} یا اینکه ممکن است به‌جای توقف سطح فعالیت مقدار تولید را تا سطحی کاهش دهد که هزینه‌های نهایی فعالیت با منافع نهایی آن تناسب داشته باشد.

البته چنین نیست که مسئولیت محض در هر صورت با تحمیل هزینه احتیاط بر انجام‌دهنده سبب تحقق کارایی شود. بدون اینکه امکان زیان‌دیده در جلوگیری از ورود زیان نسبت به واردکننده ضرر در نظر گرفته شود. تحمیل هزینه اقدامات ایمنی بر دارنده مسئولیت محض در مواردی کارایی به دنبال دارد که نخست این هزینه نسبت به هزینه ناشی از مسئولیت مدنی او در برابر زیان‌دیده کمتر باشد. والا در صورتی که پیشگیری از ورود زیان مستلزم هزینه‌های سنگینی باشد که از هزینه‌ای که در صورت ایراد ضرر باید به زیان‌دیدگان پرداخت شود بیشتر باشد، انجام‌دهنده فعالیت انگیزه‌ای جهت رعایت احتیاط نخواهد داشت. دوم اینکه با توجه به این که موضوع فعالیت جزو هر یک از مواردی باشد که با احتیاط

36. Wendy Collins Perdue, "A Reexamination of the Distinction Between "Loss-Allocating" and "Conduct-Regulating Rule", *Louisiana Law Review*, 60, (2000), 1253.

۳۷. حسن بادینی، فلسفه مسئولیت مدنی (تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۴)، ۴۴۰.

یک‌طرفه^{۳۸}، احتیاط جاننشینی^{۳۹} و یا احتیاط دوطرفه^{۴۰} می‌توان جلوی نتایج زیان‌بار آن نسبت به دیگران را گرفت، کارایی تحمیل هزینه احتیاط و یا اساساً تحمیل مسئولیت محض متفاوت خواهد بود؛ زیرا برای مثال در حالت احتیاط دوطرفه «در نظام مسئولیت محض در صورتی که برای پیشگیری از حادثه زیان‌بار احتیاط از ناحیه هر دو زیان‌دیده و واردکننده زیان لازم باشد اگر واردکننده زیان نتواند به تقصیر مشارکتی زیان‌دیده استناد کند، کارایی اقتصادی و سطح مطلوب مراقبت و احتیاط محقق نمی‌شود؛ زیرا هیچ انگیزه‌ای در زیان‌دیده برای در پیش گرفتن اقدامات احتیاطی به وجود نمی‌آید. (احتیاط بکند یا نکند خسارت وی جبران می‌شود) برای اینکه مراقبت و احتیاط به سطح مطلوبی برسد، امکان استناد واردکننده زیان به تقصیر مشارکتی زیان‌دیده ضروری است. این امر زیان‌دیده را به در پیش گرفتن احتیاط وادار می‌کند؛ زیرا اگر احتیاط نکند (با هزینه‌ای کمتر از ضرری بیشتر جلوگیری نکند) خود باید تمام خسارت را تحمل کند.»^{۴۱}

در نظام حقوقی داخلی علاوه بر بیمه که مصداقی مشترک از توزیع خسارت در حقوق همه کشورهاست، از مسئولیت عاقله و مسئولیت بیت‌المال و بعضی صندوق‌های جبران خسارت به‌عنوان مصادیقی از توزیع خسارت که در نظام حقوقی ایران وجود دارند نام برده شده که در هر یک از آنها سازکارهایی پیش‌بینی شده تا علاوه بر جبران ضرر زیان‌دیدگان، اثر بازدارندگی مسئولیت مدنی از بین نرود.

۳۸. احتیاط یک‌طرفه مربوط به جایی است که اساساً تنها یکی از واردکننده زیان و یا زیان‌دیده این امکان و فرصت را دارد تا با در پیش گرفتن اقدامات احتیاطی و ایمنی جلوی ورود زیان را بگیرد. در این صورت اگر آن‌که این فرصت را دارد واردکننده زیان باشد پس تحمیل مسئولیت محض بر او دارای توجیه است و بر عکس اگر تنها زیان‌دیده بتواند جلوی ورود ضرر را بگیرد و این کار را نکند، تخصیص بهینه منابع و هزینه‌ها ایجاب می‌کند قاعده مسئولیتی وجود نداشته باشد و ضرر بر خود زیان‌دیده تحمیل شود. در این صورت چون او می‌داند در صورت ورود خسارت باید خود متحمل آن شود لذا اقدامات احتیاطی که از نظر هزینه قابل توجیه است را انجام می‌دهد. نک: حسن بادینی، فلسفه مسئولیت مدنی، پیشین، ۴۴۰.

۳۹. در صورتی که انجام اقدامات ایمنی توسط هر دو واردکننده زیان و زیان‌دیده برای پیشگیری از ضرر امکان داشته باشد و در عین حال اقدام هر دو آنها با هم ضرورت نداشته و تنها اقدام یکی کافی است. در چنین مواردی تشخیص این‌که ضرر بالاخره باید بر کدام یک از این دو تحمیل شده و مسئول شناخته شود بستگی به این دارد که هزینه احتیاط برای کدام یک ارزان‌تر و کم‌هزینه‌تر تمام می‌شده است. معیاری که با عنوان «ارزان‌ترین پیشگیری‌کننده» (Cheapest Cost-Avoider) شناخته می‌شود برای تعیین مسئول در چنین مواردی به کار می‌رود.

۴۰. احتیاط دوطرفه مبین حالتی است که برای پیشگیری از ورود ضرر رعایت اقدامات ایمنی و احتیاطی از جانب هر دو واردکننده زیان و زیان‌دیده ضروری است و بر عکس حالت احتیاط جاننشینی صرف اقدام یکی از آنها کافی نیست.

۴۱. بادینی، فلسفه مسئولیت مدنی، پیشین، ۴۴۳.

در خصوص مسئولیت عاقله صرف‌نظر از انتقادات بسیاری که به ماهیت آن وارد است باید گفت قانون‌گذار نهایت دقت خود را مصروف محدود نمودن قلمرو این مسئولیت نموده تا جایی که مصادیق کمی وجود دارد که هزینه عمل زیان‌بار شخص عاقل و بالغ بین خویشاوندان او که در زمره عاقله هستند توزیع و سرشکن گردد. «در حقوق ایران به‌تبع فقه امامیه مسئولیت جمعی عاقله مبتنی بر اندیشه تعاون و بیمه و در نتیجه رویکرد تخصیص مسئولیت مدنی^{۴۲} است. در این موارد قانون‌گذار ضمن پذیرش مسئولیت جمعی در وضع قواعد این مسئولیت به‌گونه‌ای عمل کرده که موجب افزایش بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی نمی‌شود. مسئولیت عاقله با توجه به تعریف خطای محض به موارد بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی تسری پیدا نمی‌کند؛ در عین حال ضررهای وارده به اشخاص نیز جبران خواهد شد. محدود شدن مسئولیت مدنی به زیان‌های بدنی ناشی از خطای محض به‌خوبی با ملاحظات فوق هماهنگ است.»^{۴۳} به عبارتی، با توجه به استثنا بودن این نوع مسئولیت و حساس بودن موضوع مشمول آن که جراحات جسمی و جانی است از یک سو و بیم تجری افراد نسبت به دیگران و گسترش بی‌مبالاتی بین آنها نسبت به جسم و جان دیگران از سوی دیگر باعث شده قانون‌گذار حتی الامکان با قیود بسیار شمول مسئولیت عاقله را محدود به موارد خاصی کند. از جمله این قیود همان‌گونه که در فصل قبل گفته شد عبارت‌اند از: اختصاص مسئولیت عاقله به ضررهای جانی و جسمی آن هم نه تمامی ضررهای جسمی بلکه جراحات موضعه به بالا در موارد خطای محض؛ بنابراین در ایراد ضرر ناشی از رفتار عمدی یا غیرعمد همراه با ارتکاب تقصیر که در زمره جرایم عمدی و شبه‌عمدی قرار می‌گیرند مسئولیت به عهده خود واردکننده بوده و به عاقله منتقل نمی‌گردد. همین قید اخیر که ایراد زیان عمدی و ناشی از تقصیر را از شمول مسئولیت عاقله خارج ساخته یکی از قیود مهمی است که مانع گسترش بی‌مبالاتی اشخاص به امید انتقال مسئولیت به عاقله می‌شود؛ زیرا با انتساب تقصیر به واردکننده زیان، هرچند تقصیر سنگین هم

۴۲. روش تخصیص مسئولیت مدنی (Allocative Approach) زیان‌های ناشی از حوادث را به‌عنوان جزئی از زندگی مشترک اجتماعی تلقی نموده که باید به‌طور جمعی با آن برخورد شود. این زیان‌ها به‌وسیله قاعده مسئولیت مدنی به اشخاص خاصی ارتباط داده می‌شوند. در واقع این تئوری به قاعده مسئولیت مدنی به‌عنوان ابزار تخصیص منابع اعم از نفع و ضرر توجه می‌نماید. این روش در مقابل روش انتساب مسئولیت مدنی (Attributive Approach) است که در آن توجه اصلی به ویژگی رفتاری قاعده مسئولیت مدنی است. در این تئوری با ضررهای وارده به‌مثابه مشکلات فردی برخورد می‌شود و وظیفه نظام حقوقی این است که از طریق قواعد مسئولیت مدنی شخص مسئول برای جبران خسارت را شناسایی و الزام کند. نک: محمد ساردویی نسب، «مبنای نظری متفاوت مسئولیت مدنی عاقله»، حقوق تطبیقی، ۶۴(۱۳۸۶)، ۸۷، ۴۳. همان، ۹۰.

نبوده باشد، مسئولیت جبران خسارت بر عهده خود او قرار می‌گیرد نه عاقله؛ بنابراین مسئولیت حمایتی عاقله اختصاص به مواردی دارد که شخصی بدون ارتکاب تقصیر باعث ایراد ضرر جسمی و جانی به دیگری می‌شود و از این رو خود نیز در واقع فردی بی‌گناه و شایسته حمایت محسوب می‌شود. در مورد صندوق‌های جبران خسارت نظیر صندوق تأمین خسارت‌های بدنی و یا صندوق تأمین خسارت متهمین بی‌گناه موضوع مواد ۲۵۵ تا ۲۶۱ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ هم قانون‌گذار حدودی برای مراجعه به این صندوق‌ها مقرر داشته است. به‌عنوان مثال جبران خسارت از صندوق تابع تحقق شرایطی است که تنها با جمع تمام آنها، زیان‌دیده امکان رجوع به این نهاد را دارد.^{۴۴} این شرایط عبارت‌اند از:

الف) خسارت زیان‌دیده ناشی از حادثه رانندگی باشد. منظور از حادثه رانندگی بر طبق بندهای «پ» و «ث» ماده یک قانون بیمه اجباری ۱۳۹۵ هر نوع تصادم، تصادف، سقوط، واژگونی، آتش‌سوزی و یا انفجار یا هر نوع سانحه ناشی از وسایل نقلیه بر اثر حوادث غیرمترقبه است. ب) تنها خسارت بدنی موضوع تعهد صندوق است و نه خسارات مالی دیگر. ج) زیان‌دیده شخص ثالث باشد. مطابق بند «ت» ماده یک قانون بیمه اجباری ۱۳۹۵ شخص ثالث هر شخصی است که به سبب حوادث موضوع این قانون دچار خسارت گردد به‌استثنای راننده مسبب حادثه.

د) مسئولیت مدنی احراز گردد یا مفروض باشد. حمایت صندوق تأمین خسارت از زیان‌دیدگان مطلق نبوده و این‌گونه نیست که هر قسم خسارت ناشی از حوادث رانندگی توسط صندوق جبران گردد. زیان‌دیده در صورتی می‌تواند ادعای خسارت داشته و خواهان دریافت غرامت گردد که بتواند مسئولیت شخص دیگری (دارنده یا هرکس که حادثه منتسب به او است) را ثابت کند؛ به عبارت دیگر باید اصل مسئولیت و انتساب خسارت محرز گردد و زیان‌دیده خود عامل زیان نباشد.^{۴۵} تعهد صندوق در طول تعهد مسئول حادثه و یا بیمه‌گر او است نه در عرض آنها و به انتخاب زیان‌دیده. این امر واجد آثاری است از جمله اینکه مسئولیت در ابتدا بر عهده واردکننده زیان و یا بیمه‌گر اوست و تا زمانی که امکان رجوع به بیمه‌گر هست نمی‌توان به صندوق مراجعه نمود. حتی در صورت پرداخت خسارت توسط صندوق به زیان‌دیدگان، به استناد مواد ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ قانون بیمه اجباری حق رجوع به

۴۴. عبدالله خدابخشی، حقوق بیمه و مسئولیت مدنی (تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۴۰۰)، ۲۳۶.

۴۵. همان، ۲۵۳.

مسبب حادثه و یا بیمه‌گر او را دارد. این خود حاکی از آن است که صندوق مسئول نهایی پرداخت نیست و امکان مراجعه به مسئول و مقصر حادثه تهدیدی است که در حفظ اثر بازدارندگی مسئولیت مدنی اشخاص مؤثر است.

در قوانین کشورهای مختلف از جمله ایران به ضرورت جبران خسارت از متهمینی که علی‌رغم در بازداشت بودن برای مدتی بعضاً طولانی انتساب جرم به آنها اثبات نمی‌گردد تأکید و تصریح شده است. اصل ۱۷۱ قانون اساسی در این راستا مقرر می‌دارد: «هرگاه در اثر تقصیر یا اشتباه قاضی در موضوع یا در حکم یا در تطبیق حکم بر موضوع خاص، ضرر مادی یا معنوی متوجه کسی گردد، در صورت تقصیر، مقصر طبق موازین اسلامی ضامن است. در غیر این صورت خسارت به وسیله دولت جبران می‌شود و در هر حال از متهم اعاده حیثیت می‌گردد.» مفاد همین حکم با اندک تغییری در ماده ۵۸ قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۷۰ هم تکرار شده بود. همچنین در زمینه‌ای مشابه قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در ماده ۱۳ مقرر می‌دارد: «حکم به مجازات یا اقدام تأمینی و تربیتی و اجرای آنها حسب مورد نباید از میزان و کیفیتی که در قانون یا حکم دادگاه مشخص شده تجاوز کند و هرگونه صدمه و خسارتی که از این جهت حاصل شود در صورتی که از روی عمد یا تقصیر باشد حسب مورد موجب مسئولیت کیفری و مدنی است و در غیر این صورت، خسارت از بیت‌المال جبران می‌شود». علاوه بر این موارد که در آنها به صورت کلی به بحث مسئولیت دولت در بحث جبران خسارت از شهروندانی که به نوعی درگیر پروسه اجرای عدالت دستگاه قضایی هستند پرداخته شده است، خوشبختانه قانون‌گذار در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ در مواد ۲۵۵ تا ۲۶۱ به موضوع جبران خسارت از متهمین بی‌گناه پرداخته و بر مسئولیت دولت در برابر این افراد تصریح دارد.

ماده ۲۵۵ قانون آیین دادرسی کیفری ۹۲ مقرر می‌دارد: «اشخاصی که در جریان تحقیقات مقدماتی و دادرسی به هر علت بازداشت می‌شوند و از سوی مراجع قضایی حکم برائت یا منع تعقیب در مورد آنان صادر می‌شود می‌توانند با رعایت ماده ۱۴ این قانون خسارت ایام بازداشت را از دولت مطالبه کنند.» البته این حق به طور عام شامل همه متهمان بی‌گناه نمی‌شود و ماده ۲۵۶ قانون مذکور بعضی از مصادیق را از شمول ماده ۲۵۵ خارج ساخته است.

یکی از نوآوری‌ها و تمهیدات پسندیده قانون‌گذار در این ماده در مقایسه با موادی که پیش‌تر به آنها اشاره شده این است که در قانون جدید زیان دیده به صورت مستقیم حق مراجعه به دولت برای دریافت خسارت را دارد و این امر منوط به اثبات عدم ارتکاب تقصیر قاضی یا افراد دیگر نشده است. به عبارتی

حتی اگر بازداشت فرد ناشی از تقصیر یا سهل‌انگاری قاضی بوده باشد باز هم دولت در برابر زیان دیده اقدام به جبران خسارت می‌کند. بدیهی است چنین تدبیری در جهت تسهیل جریان مطالبه و جبران خسارت زیان‌دیدگان در راستای تحقق عدالت توزیعی است. از سوی دیگر و در جهت حفظ کارکرد بازدارندگی مسئولیت مدنی و جلوگیری از گسترش بی‌مبالاتی قضات، در صورت اثبات تقصیر از جانب مقامات قضایی یا هر شخص دیگری بر طبق ماده ۲۵۹ قانون مذکور، دولت حق مراجعه به مقصر و مسئول اصلی را دارد.

خسارت مشترک دریایی یکی دیگر از مصادیق توزیع خسارت است. خسارت مشترک دریایی عبارت است از هرگونه تفدیه یا هزینه ضروری از سوی ناخدا برای مقابله با خطر مشترک دریایی به‌منظور حفظ سلامت کشتی و محمولات آن. برای تحقق خسارت مشترک دریایی شرایط زیر باید همگی وجود داشته باشد. در غیر این صورت آن خسارت از نوع خسارات خاص دریایی بوده و به‌تبع بحث توزیع خسارت و تسویه همگانی در خصوص آن مطرح نخواهد شد. این شرایط عبارت‌اند از: انجام عمل به‌منظور حفظ منافع عمومی کشتی و محمولات آن، وجود مخاطره مشترک واقعی، فوق‌العاده بودن شرایط عمل، اختیاری بودن عمل، متعارف بودن عمل، تقبل و تحمل زیان در نتیجه مستقیم انجام آن عمل.^{۴۶} بر این اساس باید خطری تمامیت کشتی و یا محمولات آن را تهدید کند و نه فقط منافع بخشی از محمولات و ... را. همچنین این خطر، باید خطری واقعی باشد و نه بر اساس اشتباه و وهم ناخدا و ... هرچند لازم نیست به‌صورت بالفعل درآید. اگر خطر بالقوه ولی قریب‌الوقوع باشد و برای دفع آن ناگزیر از عمل خسارت مشترک گردند جبران خسارت زیان‌دیدگان تابع بحث خسارت مشترک دریایی قرار می‌گیرد.^{۴۷} در مورد فوق‌العاده بودن شرایط نکته حائز اهمیت این است که اگر «هزینه یا تفدیه‌ای که جنبه فوق‌العاده نداشته و به‌طور معمول و در جریان عادی سفر به‌منظور اجتناب از خطر انجام یا تقبل شود جزء خسارت مشترک محسوب نمی‌شود.»^{۴۸} عمل تفدیه و یا تقبل هزینه باید عامدانه و به دستور ناخدا یا شخص ذی‌صلاح جهت مقابله با آن خطر قریب‌الوقوع صورت گیرد؛ بنابراین تلفی که در اثر عوامل قهری ایجاد شود یا در نتیجه تقصیر^{۴۹} و به‌صورت ناخواسته بوده باشد خارج از شمول خسارات مشترک دریایی و تابع احکام

۴۶. محمد ابوعطا، «خسارت مشترک دریایی»، مطالعات حقوق خصوصی، ۳۸، ۳(۱۳۸۷)، ۳۰-۳۵.

۴۷. امیر صادقی نشاط و قاسم شعبی علویجه، «نقش خطر در خسارت مشترک دریایی»، مطالعات حقوق خصوصی، ۴۲، ۴(۱۳۹۱)، ۱۳۹.

۴۸. ابوعطا، پیشین، ۳۰.

۴۹. در خصوص تأثیر تقصیر در امکان مطالبه خسارت مشترک دریایی بین کشور آمریکا از یک سو و کشورهای انگلیس و

خسارات خاص دریایی است.^{۵۰}

بنابراین نگرانی بابت گسترش بی احتیاطی در خصوص این مصداق چندان وجهی ندارد. هرچند برخی از نویسندگان معتقدند نهاد خسارت مشترک دریایی امروزه با وجود استفاده گسترده بیمه‌ها در عرصه حمل‌ونقل دریایی کارکرد خود را از دست داده است. به‌ویژه اینکه جبران خسارت از این طریق، فرآیندی پیچیده، طولانی و پرهزینه است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

با توجه به اینکه تغییر و تحول در ابعاد گوناگون زندگی بشری در طی سده اخیر باعث ایجاد تحولاتی در دیدگاه‌ها و مفاهیم حقوقی شده است در زمینه مسئولیت مدنی هم مفهوم ضرر و ارتباط بین دو طرف زیان و نیز طرفی که باید مورد حمایت قانون قرار گیرد در بعضی زمینه‌ها تغییراتی را به خود دیده‌اند. از جمله اینکه در فعالیت‌های مفید و اجتناب‌ناپذیر اما پرخطر تنها زیان‌دیدگان مورد حمایت قرار نمی‌گیرند. بلکه واردکننده زیان نیز بنا به ملاحظات عدالت توزیعی شایسته حمایت است. این مهم از طریق توزیع خسارت در جامعه صورت می‌پذیرد. به این ترتیب هم جبران ضرر زیان‌دیده تضمین می‌گردد و هم سنگینی کمرشکن جبران خسارت از دوش واردکننده زیان برداشته می‌شود. با وجود اینکه توزیع خسارت، کارکرد جبران خسارت مسئولیت را تقویت و تضمین می‌نماید اما بنا بر برخی دیدگاه‌ها، باعث تضعیف کارکرد بازدارندگی مسئولیت مدنی شده است. به این ترتیب که با سهولتی که در پرداخت خسارت زیان‌دیدگان فراهم می‌آورد باعث گسترش بی‌مبالاتی واردکنندگان زیان می‌گردد و این امر با کارکرد بازدارندگی مسئولیت مدنی منافات دارد.

اما دلایلی وجود دارد که نشان می‌دهد وجود این مکانیسم‌های توزیع‌گر خسارت تأثیر منفی بر کارکرد بازدارندگی مسئولیت مدنی نداشته است؛ زیرا نخست اینکه نظام مسئولیت مدنی تنها عامل بازدارنده مردم از رفتارهای پرخطر نیست. انگیزه‌های خودمراقبتی و گزینه طبیعی فرار از خطر و نیز انگیزه حفظ اعتبار و ترس از بی‌اعتبار شدن از جمله عواملی هستند که صرف‌نظر از مسئولیت مدنی، مانع

کانادا از سوی دیگر اختلاف رویه وجود دارد. در کشورهای دسته اخیر هر تقصیری مانع مطالبه خسارت مشترک دریایی نیست و تنها تقصیرهایی که عمده و قابل پیگیری حقوقی باشند چنین تأثیری دارند. بر عکس در امریکا صرف اثبات ارتکاب تقصیر از جانب ناخدا و یا متصدی حمل و ... چه تقصیر قابل تعقیب باشد یا نه مانع مطالبه خسارت مشترک دریایی می‌گردد. نک:

Tetley, General Average Now and in the Future, 2005.

50. Ibidem

بی‌مبالاتی افراد می‌گردد. همچنین، موارد ضعف ساختاری سیستم مسئولیت مدنی در تحقق بازدارندگی از جمله عدم اطلاعات بسیاری از مردم از مسئولیت مدنی، غیرقابل پیش‌بینی بودن آن در شعب مختلف دادگاه‌ها با توجه به توانایی اثبات ارکان مسئولیت مدنی، ناکافی بودن احکام جبران خسارت، وجود افراد بی‌بضاعتی که در هر صورت قادر به پرداخت خسارت نیستند و ... دلایلی هستند که مانع تحقق کامل بازدارندگی توسط نظام مسئولیت مدنی است. آخرین دلیل رد نقد وارد بر نهادهای توزیع‌کننده خسارت، وجود سازکارهایی است که در هریک از نهادهای توزیع‌کننده ضرر پیش‌بینی شده تا مانع سوءاستفاده و گسترش بی‌مبالاتی گردد؛ مانند ممنوعیت شمول پوشش بیمه بر موارد ایراد عمدی ضرر، عدم شمول مسئولیت عاقله به موارد ارتکاب تقصیر در ایراد ضرر و اختصاص مسئولیت محض به برخی فعالیت‌های مفید اما پرخطر، تحدید حدود برای تعریف خسارت مشترک دریایی و تعلق آن به زیان‌دیده و ... بر این اساس و در مجموع می‌توان ایراد تأثیر منفی توزیع خسارت بر کارکرد بازدارندگی مسئولیت مدنی را غیر وارد دانست. در بدینانه‌ترین حالت می‌توان گفت این نهادها اگر تأثیر مثبتی بر ارتقای بازدارندگی نداشته‌اند حداقل باعث تأثیر منفی هم نشده‌اند.

با توجه به مطالب گفته‌شده و تأثیرات غیرقابل انکار توزیع خسارت در زندگی جوامع امروزی، نگارنده در آخر چند پیشنهاد جهت بهبود وضعیت قوانین داخلی ارائه می‌دهد:

- در حقوق ایران علی‌رغم اقدامات مثبت در برخی زمینه‌ها مانند حوادث ناشی از وسایل نقلیه موتوری، در بعضی دیگر از فعالیت‌های مفید اما پرخطر مانند مسئولیت ناشی از عیب تولید یا مسئولیت بهره‌بردار تأسیسات هسته‌ای یا حتی مسئولیت سازندگان سازه‌های عمرانی قوانینی که مسئولیت محض مقرر دارند یا خرید پوشش بیمه مسئولیت را اجباری سازند وجود ندارد. بر این اساس، حسب مورد نیازمند تصویب قوانین جدید یا اصلاح برخی قوانین موجود هستیم. تصویب قانونی در خصوص مسئولیت مدنی بهره‌بردار تأسیسات اتمی و نیروگاه‌های هسته‌ای، تصویب قانونی مانند قانون بیمه اجباری شخص ثالث برای سازندگان ساختمان‌ها و سایر پروژه‌های عمرانی دیگر در خصوص مسئولیت آنها نسبت به اشخاص ثالث زیان‌دیده از این سازه‌ها که در همگی آنها ضمن مقرر داشتن مسئولیت محض، خرید پوشش بیمه مسئولیت را اجباری نمایند، با تأکید مورد پیشنهاد است.

- در زمینه اصلاح قوانین، قوانینی مانند قانون حمایت مصرف‌کننده مصوب ۱۳۸۸ متأسفانه حاوی مقرر صریحی که مسئولیت محض را حاکم بر این نوع فعالیت بداند نیست و در غیاب چنین

تصریحی نظام مسئولیت مبتنی بر تقصیر حاکم بر این حوزه است. متأسفانه قانون‌گذاران ما علی‌رغم در اختیار داشتن نمونه‌هایی از قوانین کشورهای دیگر که به‌صراحت مسئولیت ناشی از عیب تولید را تابع نظام مسئولیت محض دانسته‌اند چنین مقرر صریحی را در متن قانون نگنجانده‌اند و اصلاح قانون از این حیث و تصریح بر مسئولیت محض تولیدکنندگان و ارائه‌دهندگان بعضی از خدمات امری ضروری به نظر می‌رسد.

- وجود نهادهای فقهی مانند عاقله امروزه محل نقد هستند؛ زیرا هرچند در زمان‌های دور با توجه به نظام قبیلگی حاکم در آن قرون کارکرد توزیعی در پرداخت خسارت داشته است، اما اکنون نه تنها با نظام فرهنگی و اجتماعی زمان حاضر ما هیچ‌گونه سختی ندارد بلکه با مبانی علمی اقتصادی و اجتماعی توجیه‌کننده توزیع خسارت نیز منطبق نیست و حتی با آنها تعارض هم دارد؛ به این دلیل نگارنده معتقد به ضرورت اصلاح قوانین موجود در این زمینه و جایگزین کردن آن با نهادهای دیگر هستند. به این صورت که ضمن حفظ راهکار توزیع خسارت در مصادیق مسئولیت عاقله، از نهادهای جایگزینی برای پرداخت غرامت استفاده گردد. از جمله اینکه می‌توان دولت را در حکم عاقله شهروندان دانسته و در تمام مواردی که در قوانین فعلی پرداخت دیه بر عهده عاقله است، خسارت از محل این صندوق پرداخت گردد. این یعنی ادغام موارد مسئولیت عاقله و بیت‌المال در قالب صندوقی جامع برای پرداخت خسارت جانی و جسمی شهروندان. همچنین با قائل شدن شخصیت حقوقی مستقل برای این صندوق، در تمام مواردی که یکی از اعضای جامعه دچار صدمات جسمی و یا جانی می‌گردد و به هر دلیلی نظیر خطای محض بودن جنایت، شناسایی نشدن عامل زیان، فرار و عدم دسترسی به وی، عدم استطاعت او و ... امکان پرداخت خسارت به زیان‌دیده توسط مرتکب وجود نداشته باشد، این صندوق جامع پرداخت خسارت، دیه زیان‌دیده را پرداخت کند و حسب مورد جانشین زیان‌دیده در مراجعه به مسبب زیان گردد.

- صندوق تأمین خسارت متهمین بی‌گناه که در مواد ۲۵۵ تا ۲۶۱ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ پیش‌بینی شده بدون توجیه خاصی افراد مشمول حمایت این صندوق را تنها محدود به متهمانی نموده که بی‌گناهی آنها اثبات می‌گردد و معلوم نیست چرا محکومینی که بعد از سپری نمودن تمام یا بخشی از مجازات، بی‌گناهی‌شان اثبات می‌گردد نباید از چنین حمایتی برخوردار باشند. چنین تبعیضی با ملاحظات عدالت توزیعی در تضاد است و از این رو اصلاح این ماده به‌گونه‌ای که علاوه بر متهمان بی‌گناه شامل محکومین بی‌گناه نیز گردد، با تأکید مورد پیشنهاد است.

فهرست منابع:

الف) منابع فارسی

- ابوعطا، محمد. «خسارت مشترک دریایی»، مطالعات حقوق خصوصی، ۳۸، ۳(۱۳۸۷)، ۱۹-۴۲.
20.1001.1.25885618.1387.38.3.2.3
- بادینی، حسن و علی اسلامی فارسانی. «صندوق تأمین خسارت‌های بدنی: ترسیم وضع موجود و چشم‌انداز آینده». تحقیقات حقوقی، ۱۷، ۶۶(۱۳۹۳)، ۳۱-۵۰.
https://lawresearchmagazine.sbu.ac.ir/article_56318.html
- بادینی، حسن. فلسفه مسئولیت مدنی، چاپ اول. تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۴.
- تاج‌بخش، محمدباقر. «جنرال اوریج (خسارات مشترک)». نامه اتاق بازرگانی، ۱۵۵(۱۳۴۶)، ۴۰-۴۵.
- رفیعی، پیمان و رضا جعفری. «تأملی بر وضعیت نهادهای مشابه صندوق تأمین خسارت‌های بدنی در سایر کشورها (در راستای جبران خسارت ناشی از سوانح رانندگی)». تازه‌های جهان بیمه، ۱۸۹(۱۳۹۲)، ۴-۱۹.
- ساردوئی‌نسب، محمد. «مبنای نظری متفاوت مسئولیت مدنی عاقله». حقوق تطبیقی، ۶۴(۱۳۸۶)، ۸۱-۹۶.
https://law.mofidu.ac.ir/article_46853.html
- خدابخشی، عبدالله. حقوق بیمه و مسئولیت مدنی، چاپ سوم. تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۴۰۰.
- صادقی نشاط، امیر و قاسم شفیعی علویجه. «نقش خطر در خسارت مشترک دریایی». مطالعات حقوق خصوصی، ۴۲، ۴(۱۳۹۱)، ۱۳۷-۱۵۶.
10.22059/JLQ.2013.31998

ب) منابع خارجی

- Calabresi, Guido. "Some Thoughts on Risk Distribution and the Law of Torts". *The Yale Law Journal*, 70(1961), 499-553.
- Cardi, W. Jonathan, Randall D. Penfield & Albert H. Yoon. "Does Tort Law Deter Individuals? A Behavioral Science Study". *Journal of Empirical Legal Studies*, 9, 3(2012), 567-603. <https://doi.org/10.1111/j.1740-1461.2012.01263.x>
- Cohen, Alma and Rajeev Dehejia. "The Effect of Automobile Insurance and Accident Liability Laws on Traffic Fatalities". *Journal of Law & Economics*, 47, 2(2004), 357-393. <https://doi.org/10.1086/422978>
- Cummins, J. David, Richard D. Phillips and Mary A. Weiss. "The Incentive Effect of No Fault Automobile Insurance". *Journal of Law & Economics*, 44, 2(2001), 427-464. <https://doi.org/10.1086/322818>
- Eads, George & peter Reuter. "Designing Safer Products: Corporate Responses to Product Liability Law and Regulation". *Journal of Products Liability*, 7(1984), 263-294.
- Edmonds, Timothy. "Briefing Paper of Uninsured drivers and the Motor Insurers Bureau", 2015. Available at: www.parliament.uk/commons-library/intranet.parliament.uk/commons-library/papers. (Accessed 16 June 2017)
- Fleming, James. "Accident Liability Reconsidered: The Impact of Liability Insurance". *Yale Law Journal*, 57, (1948), 549-570. <http://hdl.handle.net/20.500.13051/2459>
- Fleming, John G. "Is There A Future for Tort". *Louisiana Law Review*, 44, 5(1984), 1192-

1212. Available at: <https://digitalcommons.law.lsu.edu/lalrev/vol44/iss5/5>

- Heaton, Paul and Eric Helland, No-Fault Insurance and Automobile Accidents, 2008. Available at: https://www.rand.org/pubs/working_papers/WR551.html. (Accessed 16 June 2017)

- Keting, Gregory C. "Distributive and Corrective Justice in the Tort Law of Accidents". *Southern California Review*, 74(2000), 193-224. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.269347>

- Kochanowski, Paul S. & Madelyn V. Young. "Deterrent Aspects of No Fault Automobile Insurance: Some Empirical Findings". *Journal of Risk and Insurance*, 52, 2(1985), 269-288. <https://doi.org/10.2307/252515>

- Landes, Elisabeth M. "Insurance, Liability, and Accidents: A Theoretical and Empirical Investigation of the Effect of No-Fault Accidents". *Journal of Law and Economics*, 25, 1(1982), 49-65. Available at: <https://chicagounbound.uchicago.edu/jle/vol25/iss1/4>

- Lewis, Richard. "How Important Are Insurers in Compensating Claims for Personal Injury in The U.K?". *The Geneva Papers*, 31, (2006), 323-339. <https://doi.org/10.1057/palgrave.gpp.2510073>

- Lewis, Richard. The Relationship between Tort Law and Insurance in England and Wales, part of the "tort and insurance law", ed. Gerhard Wagner. New York: Springer Wien Publisher, 2005.

- Loughran, David S. "The Effect of No-Fault Auto Insurance on Driver Behavior and Auto Accidents in the United States". in *The Economics and Politics of Choice No-Fault Insurance*, ed. Edward L. Lascher, et al. New York: Springer, 2001.

- McEwin, R. Ian. "No Fault and Road Accidents: Some Australasian Evidence". *International Review of Law and Economics*, 9, 1(1989), 13-24. [https://doi.org/10.1016/0144-8188\(89\)90003-3](https://doi.org/10.1016/0144-8188(89)90003-3)

- Mooney, Sean F. "The Liability Crisis - A Perspective". *Villanova Law Review*, 32, 6(1987), 1235-1264. Available at: <https://digitalcommons.law.villanova.edu/vlr/vol32/iss6/3>

- Owen, David G. "Deterrence and Desert in Tort: A Comment". *California Law Review*, 73(1985), 665-676. https://scholarcommons.sc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1998&context=law_facpub

- Perdue, Wendy Collins. "A Reexamination of the Distinction between Loss-Allocating and Conduct-Regulating Rule". *Louisiana Law Review*, 60, (2000), 1251-1258. Available at Scholarly Commons: <http://scholarship.law.georgetown.edu/facpub/191/>

- Popper, Andrew F. "In Defense of Deterrence". *Albany Law Review*, 75, 1(2012), 181-203. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1987134>

- Schwartz, Gary T. "Reality in The Economic Analysis of Tort Law: Dose Tort Law Really Deter?". *UCLA Law Review*, 42, 377(1994), 377-444.

- Schwartz, Victor E. "Tort Law Reform: Strict Liability and the Collateral Source Rule Do Not Mix". *Vanderbilt Law Review*, 39(1986), 569-576.

- Shavell, Steven. *Economic Analysis of Law*, 2000. Available at: <http://www.law.harvard.edu/programs/oline center/> (Accessed 15 September 2017)
- Sugarman, Stephen D. "Doing Away With Tort Law". *California Law Review*, 73, 3(1985), 555-664. <https://doi.org/10.2307/3480338>
- Tetley, William. *General Average Now and in the Future*, 2005. Available at: www.tetley.law.mcgill.ca/maritime/law/genaverage.pdf. (Accessed 2 June 2017)
- Wagner, Gerhard. "Tort Law and Liability Insurance". *Geneva Papers on Risk and Insurance - Issues and Practice*, 31, 2(2006), 277-292. <https://www.jstor.org/stable/41949236>

This Page Intentionally Left Blank